

بررسی عملکرد اتباع روسیه در زمینه پزشکی نوین در مشهد

(۱۸۸۹-۱۹۴۵ م. / ۱۳۰۶-۱۳۲۵ ق.)

یوسف متولی حقیقی^۱

غلامرضا آذری خاکستر^۲

چکیده

با گشایش کنسول‌گری روسیه در مشهد، یکی از اقدامات سرکنسول‌ها، توجه به مسائل بهداشتی و پزشکی در مناطق تحت نفوذشان بود. شهر مشهد به واسطه موقعیت راهبردی و وجود اتباع روسی از اهمیت خاصی برخوردار بوده است. ایجاد درمانگاه، بیمارستان و خرید داروهای جدید موجب شده تا زمینه‌های گذر از پزشکی سنتی فراهم شده و تلاش نمایند تا زمینه‌های پزشکی نوین در مشهد به وجود آید. خدمات پزشکی روس‌ها را می‌توان در دو محور درمانی و بهداشتی مورد بررسی قرار داد. نخست ایجاد بیمارستان، تأسیس داروخانه و خرید دارو. دوم جلوگیری از بیماری‌های طاعون، تیفوس و اقدامات پزشکان روسی.

در این مقاله تلاش می‌شود ضمن بررسی خدمات پزشکی روس‌ها در مشهد، به زمینه‌های پزشکی نوین پرداخته شود.

واژگان کلیدی

روسیه، کنسول‌گری، بیمارستان، پزشکان، مشهد

۱. استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد بجنورد، بجنورد، ایران.

۲. کارشناس ارشد تاریخ و تمدن ملل اسلامی، مشهد، ایران. (نویسنده مسؤول)

Email: azari222002@yahoo.com

نوع مقاله: مروری تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۲/۱۰/۷ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۲/۱۲/۱۵

مقدمه

روس‌ها اولین کشور خارجی هستند که در مشهد موفق به تأسیس کنسول‌گری شدند. این کشور فعالیت رسمی خود را در مشهد با ایجاد کارپردازی شروع کرده است. (نجف‌زاده و همکاران، ۱۳۸۹ ش.). آن‌ها برای گرفتن اجازه افتتاح کنسول‌گری ناصرالدین‌شاه قاجار را تحت فشار گذاشتند، ابتدا شاه در برابر تقاضای روس‌ها مقاومت کرد، ولی از آنجا که مجبور بود تعادلی میان اقدامات دو ابرقدرت پدید آورد، در برابر امتیازاتی که برای کشتی‌رانی در کارون به انگلیسی‌ها داده بود، بدان کار رضایت داد. (رایت، ۱۳۸۳ ش.). بنابراین در سال ۱۳۰۵ ق. / ۱۸۸۸ م. مسیو ولاسف^۱ که قبلاً سرکنسول روسیه در رشت بود در این زمان به عنوان سرکنسول روسیه در مشهد معرفی می‌شود. کنسول‌گری روسیه در سال ۱۸۸۹ م. / ۱۳۰۶ ق. در مشهد گشایش یافت. و پرچم روسیه در ساختمانی واقع در محله چهارباغ مشهد نصب شد. مسیو ولاسف تا سال ۱۸۹۶ م. / ۱۳۱۴ ق. کنسول روسیه در مشهد بود. بعد از او م. پونامتیدین در هم ژوئیه ۱۸۹۷ م. / ۱۳۱۴ ق. وارد مشهد شد. (متولی حقیقی، ۱۳۹۰ ش.).

جرج کرزن^۲ در سال ۱۸۸۹ به ایران آمده، در رابطه با سرکنسول روسیه در مشهد چنین اظهار نظر نموده است: آقای ولاسف کنسول روسیه در رشت که از لحاظ احاطه بر امور ایران دیپلمات نامداری بود سرکنسول تزار در مشهد تعیین شد و به شاه اطلاع دادند که به غیر از موافقت با این انتصاب چاره دیگری ندارد. بنابراین در بهار سال ۱۸۸۹ مسیو ولاسف در مشهد مستقر گردید. (کرزن، ۱۳۷۳ ش.) وی با چند قزاق روسی به مشهد آمدند. هانری رنه دالمانی کنسول روسیه را با عنوان ژنرال^۳ دوکلم معرفی کرده، از قول او می‌نویسد: «روس‌ها قصد گسترش بنای قنصلخانه را دارند، زیرا تا این زمان بنای این مکان اجاره‌ای بود و نظر ژنرال

مذکور براین عقیده بود که دولت روسیه باید زمینی خریداری نماید و عمارتی به سبک اروپایی بنا کند.» (طاهرنیا، ۱۳۷۶ ش.)

پس از استقرار کنسول‌گری روس در مشهد شاهد فعالیت‌های سیاسی - اجتماعی آن‌ها هستیم. طبق اسناد منتشرشده با مهاجرت گروه‌های مختلف روسی به مشهد، حمایت و جانبداری روس‌ها از این گروه‌ها وجود داشته است. (قاضیها، ۱۳۸۰ ش.) کنسول‌گری روسیه در سال ۱۳۱۶ در دوره رضاخان تعطیل شد، ولی مجدد در تاریخ ۹ دی ماه ۱۳۲۰ با حضور متفقین و شخصیت‌های سیاسی خراسان در مشهد بازگشایی شد. یکی از اقدامات کنسول‌گری شوروی انتشار روزنامه «اخبار تازه روز» بود. تأسیس «بانک روس و ایران» در خیابان تهران و انتشار نشریه طبی به دو زبان روسی و فارسی در سال ۱۳۲۳ از دیگر اقدامات روس‌ها محسوب می‌شوند. همچنین واحدهای ارتش سرخ در شهرستان‌های گندم‌خیز با آفات مبارزه می‌کردند، جلوگیری از امراض مسری و واگیردار و تصفیه آب در نزدیکی مرزهای شوروی به حال خود روس‌ها نیز مفید بود. (لنزوسکی، ۱۳۵۳ ش.) نمایش فیلم‌های جنگی، احداث چاه آب در محله عیدگاه، معالجه بیماران، اطعام فقرا، تشکیل کلاس‌های آموزش زبان روسی در دبیرستان شاهرضا، برگزاری جشن‌ها و مسابقات ورزشی، تأسیس نمایشگاه دائمی روبروی باغ ملی، تأسیس خانه فرهنگی و کس^۴ از دیگر اقدامات کنسول‌گری شوروی در مشهد می‌باشند.

علاوه بر مسائل سیاسی توجه به مسائل پزشکی از دیگر اقدامات روس‌ها می‌باشد. پیشینه پژوهش در ارتباط با نقش کنسول روسیه در ارتباط با مسائل پزشکی مبهم و تاکنون تحقیق مستقلی در این زمینه انجام نشده است، هرچند در منابع و اسناد این موضوع به صورت پراکنده منعکس شده است. روش پژوهش بر مبنای توصیفی می‌باشد. تلاش شده با استفاده از اسناد، منابع کتابخانه‌ای به

عملکرد اتباع روسیه در زمینه پزشکی نوین در مشهد پرداخته شود. مهم‌ترین انگیزه این پژوهش پاسخ به این سؤال می‌باشد. کشور روسیه در طول حضور در مشهد چه اقداماتی در زمینه مسائل پزشکی انجام داده است؟ مجموعه اقدامات انجام‌شده در دو محور درمانی و بهداشتی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

الف - اقدامات درمانی روس‌ها

۱- ایجاد بیمارستان بانگ استقراضی

در دوره قاجار، روس‌ها به بهانه شیوع بیماری طاعون در مناطق تحت نفوذشان با ایجاد بیمارستان و پست‌های قرنطینه اقدام می‌کردند. آن‌ها به بهانه محافظت از پزشکان اقدام به ورود نیروهای قزاق می‌کردند. (مرادی و همکاران، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ ش.) در ۱۴ ژوئن ۱۹۰۵ هاردینگ سفیر کبیر بریتانیا در گزارشی به لندن ضمن اشاره به ساخت بانک استقراض روس در مشهد، به تأسیس بیمارستان روس‌ها اشاره نموده است. طی سال‌های آتی شعبه بانک استقراضی در مشهد باز هم بر تأسیسات جانبی خود افزوده و امکانات رفاهی و تسهیلات دیگری نیز از سوی این بانک احداث شد که از جمله مهم‌ترین آن احداث بیمارستانی بود که علاوه بر سرویس‌دهی و خدمات‌رسانی به اتباع روسی حاضر در مشهد، گویا ایرانیان را نیز برای مداوا می‌پذیرفت، به طوری که این بیمارستان زمانی که پس از امضای قرارداد ۱۹۲۱ لوازم و تجهیزات‌اش را به ایران واگذار می‌کرد مذاکراتی انجام شده است. برای ساخت این بیمارستان کمک‌های جمع‌آوری شده و کارمندان و پرستاران زیادی بکار گرفته شدند. (شاهدی، ۱۳۸۱ ش.)

۲- تأسیس داروخانه

تأسیس داروخانه از دیگر اقدامات روس‌ها می‌باشد، زیرا در ۲۶ آبان ۱۳۰۴ ش. / ۱۷ نوامبر ۱۹۲۵ زمانی که بانک استقراضی روس به ایران واگذار شد روس‌ها این داروخانه را جزء اموال بانک نمی‌دانند و از تحویل آن خوداری می‌کنند، ولی دولت ایران پیگیر این مسأله بوده است و در نهایت هیأت وزرا به شرح ذیل تصمیم می‌گیرند: «چون دواخانه شعبه بانک مشهد در جزو سایر متعلقات بانک سابق تزاری به موجب فصل دوازدهم عهدنامه ایران و روس به دولت ایران تعلق یافته و وزارت خارجه بعد از عقد عهدنامه تحویل و تسلیم آن را از جنرال و قنصلگری روس خواسته بودند و جنرال قنصلگری از تسلیم دواجات و اشیا به عنوان این‌که متعلق به شخص ژنرال قنصل سابق بوده است امتناع داشته و بالاخره بعد از مذاکرات کافیه قرار شده است که دواجات و اشیا موجود در دواخانه بالمناصفه تقسیم و سهم دولت از آن با اطلاع مالیه خراسان تحویل بلدیه مشهد گردد. لهذا هیأت وزرا در جلسه هفتم عقرب ۱۳۰۳ نظر به راپرت نمره ۱۲۲۳۹ وزارت امور خارجه این ترتیب تصویب نمودند.» (شاهدی، ۱۳۸۱ ش.)

پوسف منزلی حقیقی، غلامرضا آذری خاکستر

هرچند توافق تقسیم داروخانه انجام شده بود، ولی سفارت شوروی این اقدام عملی نکرد و اعتراضات ایران هم به جایی نرسید. وزارت مالیه پس از سال‌ها مکاتبه و مذاکره با مسؤولان سفارت شوروی موفق به تسویه امور دواخانه فوق نشده بود. در ۱۸ اردیبهشت ۱۳۰۷ طی مراسله‌ای خطاب به وزارت امور خارجه کارشکنی سفارت شوروی در تهران برای حل مشکل دواخانه شعبه سابق بانک استقراضی در مشهد یادآور شده است.

۳- درمانگاه کنسول‌گری روس

طبق گزارشی درمانگاه کنسول‌گری روس در بدو تأسیس روزانه در حدود ۴۰ تا ۵۰ نفر بیمار را در فصل تابستان می‌پذیرد، اما تعداد مراجعان در زمستان کم‌تر است. مسؤول درمانی کنسول روس، وقتی وظایفش را در درمانگاه کنسول‌گری به اتمام می‌رساند، در درمانگاه بانک به بیماران مرد رسیدگی می‌کند. بیماران زن توسط یک زن پزشک روس که همسر یکی از کارمندان بانک است، معاینه می‌شوند. تعداد مراجعان این بخش در فصل تابستان در حدود ۷۰ نفر و در فصل زمستان کم‌تر است. تعداد بیماران خارج که به این درمانگاه مراجعه می‌کنند، در طی سال به طور متوسط روزانه ۱۱۲ نفر است. طی سال‌های ۱۹۰۴ و ۱۹۰۵ پیش از تکمیل تعمیرات و تجهیز مجدد تعداد ۴۱ عمل جراحی بزرگ و تعداد زیادی اعمال کوچک جراحی در آنجا انجام گرفته است. اعمال جراحی چشم، رقم عمده اعمال جراحی مهم را تاکنون به خود اختصاص داده است. در طی یک سال، حدود ۳۶۰۰۰ نفر بیمار، معاینه شده‌اند. (خادمیان، ۱۳۸۰ ش).

۴- خرید دوا جهت دارالشفای

خرید دارو از کشور روسیه از دیگر اقدامات درمانی محسوب می‌شود که موجب تحولی عظیم در خدمات پزشکی مشهد شده است. آستان قدس رضوی با خرید دوا و لوازم جدید جهت دارالشفای در این امر پیشگام بوده است. در دوره قاجار سیدحسین دوافروش برخی از داروهای مورد نیاز دارالشفای از روسیه خریداری می‌نمود. در جریان جنگ جهانی اول برخی از داروها نایاب و یا با مشکلات زیاد تهیه می‌شد. در مکاتبه‌ای از متولی وقت تقاضا می‌کند که سفارش لازم را برای انتقال داروهای خریداری به قنسول روسیه بنماید^۵ و یا در سندی دیگر سید جواد ظهیرالاسلام در سال ۱۳۳۵ ق. / ۱۹۱۷ م. از کنسول‌گری روس در مشهد جهت

تسریع در ورود هشت صندوق از داروهای خریداری شده توسط آستان قدس از عشق آباد به مشهد در خواست همکاری کرده است.

«تاریخ ۳ شهر رجب المرجب ۱۳۳۵

جناب جلالت مآب دوستان استظهاری مشفق مکرم مهربان جنرال قنصول دولت بهیه دام اقباله

پس از ادای مراسم اتحاد و مودت با نهایت احترام خاطر شریف را زحمت می‌دهم که برای دارالشفای آستان قدس هشت صندوق خریداری شده که فعلاً در عشق آباد موجود است. دوستانه خواهش می‌کنم امر فرمایید از دفترخانه قنصولگری محترم مرقومه به مأمورین سرحدی و غیره صادر شود که از حمل هشت صندوق ادویه به توسط میرزا سیدحسین دوافروش کسی ممانعت نکند. از بذل این توجه امتنان کاملی خواهم داشت که کار ادویه دارالشفای به تهی کشیده است پیوسته احترامات فایقه را نسبت به آن وجود محترم تجدید می‌کنم جوادالحسینی.^۶ همچنین در سندی دیگر کنسول روسیه تقاضای پرداخت وجه داروهای خریداری شده برای دارالشفای را نموده است.^۷

خرید وسایل جراحی و لابراتوار از دیگر مکاتباتی است که در جهت تجهیز دارالشفای انجام شده است.^۸ همچنین در سال ۱۳۰۴ ش. / ۱۳۴۳ ق. در بودجه آستان قدس رضوی ماهی ۳۰ تومان برای خرید تجهیزات دارالشفای تصویب شده است. همچنین در سال ۱۳۰۵ ش. / ۱۳۴۴ ق. خرید تجهیزات جراحی از کشور فرانسه به مبلغ ششصد تومان برای دارالشفای پیشنهاد شده است.^۹ برای اولین بار در دارالشفای آستان قدس رضوی در سال ۱۳۳۴ قمری برابر با ۱۲۹۵ شمسی داروخانه‌ای به سبک نوین ایجاد می‌شود.^{۱۰}

۵- مطب مجانی

با افتتاح انجمن روابط فرهنگی ایران و شوروی شعبه خراسان، کمیسیون بهداری این انجمن نیز آغاز بکار کرد. مرکز مشاوره طبی به همت این انجمن و زیر نظر پزشکان متخصص شوروی در مشهد افتتاح شد. در طول یکسال فعالیت این مرکز از آذرماه ۱۳۲۳ تا دی ماه ۱۳۲۴ جمعاً ۵۰۰۸ نفر از بیماران معاینه و معالجه شدند. (رمضانی، ۱۳۸۵ ش.)

روز پنجشنبه ۷ آذر ۱۳۲۳ از طرف کمیسیون بهداری انجمن روابط فرهنگی ایران و شوروی مطب مجانی تحت نظر پزشکان متخصص شوروی در محل تیمارگاه شهرداری (اول خیابان خواجه ربیع) جنب آشنشانی با حضور نایب کنسول اتحاد شوروی بوروچنکو و آقای دکتر سامی راد رئیس کمیسیون بهداری انجمن روابط فرهنگی و آقای خاوری رئیس دایره امور کنسولی استانداری و آقای دکتر سالاری رئیس بهداری شهرداری مشهد و پزشکان ایران و شوروی افتتاح گردید.

در این مراسم دکتر سامی راد ضمن اشاره به پیشرفت‌ها و ترقیات زیادی که جماهیر شوروی در علم طب نموده‌اند از این مساعدت و نوع پرستی پزشکان شوروی که حاضر شده‌اند وقت‌شان را صرف بیماران ایرانی نمایند تشکر و قدردانی نمود و اظهار امیدواری کردند که در آینده همکاری طبی و علمی بین ایران و شوروی بیشتر توسعه یابد. سپس آقای شربانین پزشک ارشد بیمارستان شوروی و نایب رئیس کمیسیون بهداری انجمن روابط فرهنگی ضمن قدردانی از همکاری پزشکان مشهد نوید دادند که افتتاح مطب اولین قدمی است که به منظور توسعه روابط بهداشتی ایران و شوروی برداشته شده و کمیسیون بهداری یقیناً در آتی موفق خواهد شد خدمات مفیدی به امور بهداشتی این ناحیه انجام دهند.

۶- تأسیس بیمارستان شوروی

روس‌ها بعد از شهریور ۱۳۲۰ موفق به راه‌اندازی بیمارستان مجهز و مدرن در مشهد شده‌اند. در هشتم تیرماه ۱۳۲۵ برابر با ۲۹ ژوئن ۱۹۴۶ بیمارستان شوروی مشهد رسماً گشایش یافت و در این زمینه از طرف اعتمادی نایب‌التولیه و استاندار استان نهم، آقای ماتویف^{۱۱} سرکنسول اتحاد جماهیر شوروی در مشهد، بانو دکتر آفاناسیوا^{۱۲} نایب رئیس بیمارستان شوروی تهران و دکتر احمد سالاری رئیس بهداری استان نهم سخنرانی‌هایی مبنی بر تأثیر چنین بنگاه‌هایی در تحکیم روابط دوستانه دو کشور و بهبودی بهداشت در ایران انجام داده‌اند. در بخشی از این سخنرانی‌ها با اشاره به وضعیت بهداشتی مشهد چنین آمده است: شهر مشهد از نقطه نظر بهداشتی دارای موقعیت خاصی است، زیرا علاوه بر امراض بومی و محلی خود بدین دلیل که از اغلب نقاط برای زیارت همه نوع اشخاص مبتلا به هر نوع بیماری به اینجا آمد و شد می‌نمایند می‌توان آن را یکی از منابع مهم انواع و اقسام بیماری دانست. متأسفانه با وجود اهمیت فوق‌العاده مشهد از نقطه نظر بهداشتی وزارت بهداری کوچک‌ترین توجهی بدین موضوع نکرده و حتی به تأسیس یک بیمارستان عادی هم اقدام ننموده است. اگر بیمارستان شاهرضا (که از طرف آستانه اداره می‌شود) بیمارستان شهر، بیمارستان آمریکایی و بیمارستان منتصریه را که هیچ‌کدام مربوط به وزارت بهداری نیست، کنار بگذاریم سازمان بهداری استان منحصر به یک اداره بهداری است و بس در صورتی که مشهد چنانکه گفته شد علاوه بر بیمارستان‌های نامبرده احتیاج به یک بیمارستان پانصد تخت خوابی، یک پرورشگاه مجهز، چندین زایشگاه، یک تیمارستان و به ویژه یکی دو لابراتوار نیاز مبرم خواهد داشت.^{۱۳}

در آگهی منتشره در مطبوعات آن زمان امکانات این بیمارستان چنین معرفی شده است: در شعبه بیمارستان اتحاد جماهیر شوروی در شهر مشهد سرویس معالجه امراض جلد و مسری را پروفسور آ. آکیلیاشنکو که به تازگی وارد شده‌اند معالجه می‌نماید. سرویس امراض زنانه و کمک و معالجه زنان باردار توسط یکی از بهترین پزشک و متخصص در فن خود بانو ت. ای‌لینیک معالجه و مداوا می‌شود. در سرویس امراض زنانه و زایمان تمام وسایل پذیرایی مهیا و در دسترس بیمار گذارده شده است. در شعبه جراحی تحت سرپرستی پروفسور ن. ن. چرنوولوف عمل جراحی به بهترین اسلوب جدید و عمل جراحی آرایش پوست صورت و سایر قسمت‌های پوست بدن انجام می‌گردد. پروفسورها و پزشکان به بیماران سخت و دشوار در منازل کمک فوری رسانده و معالجه دقیق آن را عهده‌دار می‌شوند. دستوره‌های پروفسورها و پزشکان را پرستاران با تجربه و با معلومات پزشکی انجام می‌دهند. در بیمارستان، شعبه‌ای معالجه با برق - نور - رادیولوژی دایر است تجزیه شیمی و پزشکی در شعبه دارالتجزیه قبول می‌شود. در بیمارستان اطاق‌های جداگانه و مجزا و عمومی برای پرستاری کامل مرضی محترم موجود است. با تجویز پزشکان معالجه با پنسلین نیز معمول است. (آفتاب شرق، ۱۳۲۵ ش). بیمارستان شوروی مشهد دارای ۲۵ تختخواب و سه پزشک در قسمت‌های امراض داخلی، جراحی و رادیولوژی بود و دارای شعبات معالجه با برق و نور، رادیولوژی و دارالتجزیه شد و پاسخ طبیبان به مریض‌ها نیز بنا به درخواست آنان به زبان‌های روسی، فارسی و فرانسه داده می‌شد. خدمات‌دهی در این بیمارستان بدین شکل بود که مریض‌ها باید روز قبل از معالجه نام‌نویسی می‌کردند. ساعت کار بیمارستان از ساعت ۸ صبح تا ۱ بعد از ظهر و از ۴ تا ۶ بعد از ظهر بود.^{۱۴}

آقای پای‌بست از بیماران این بیمارستان خاطراتی از نحوه مداوایش در بیمارستان شوروی دارد. وی که در سال‌های جنگ جهانی دوم در بیمارستان شوروی مداوا شده درباره مهارت پزشکان روسی و مقایسه آنان با دو بیمارستان مهم دیگر مشهد یعنی بیمارستان شاهرضا و آمریکایی‌ها، می‌گوید: «چون شاگرد ماشین بود در مسیر قوچان به مشهد دچار سرمازدگی و هر دو دست وی یخ زده بود. او را به بیمارستان شاهرضا منتقل کردند. پزشکان تنها راه نجات وی را قطع تمام انگشت‌ها به جزء انگشت شصت تشخیص دادند. سپس به بیمارستان آمریکایی‌ها رفت، پزشکان این بیمارستان نیز قطع انگشتان را تجویز کردند، اما در بیمارستان شوروی بود که پزشک ارشد نظامی روس توانست تشخیص دهد که انگشتان بیمار هنوز به طور کامل یخ نزده و حیات دارند. پزشکان روس توانستند وی را مداوا کند و انگشتان دست وی هنوز پس از شصت و اندی سال سالم هستند. (پای‌بست، ۱۳۸۸ ش.)»

عبدالمجید مجیدفیاض در بخشی از خاطراتش به نحوه معالجه‌اش در بیمارستان شوروی مشهد پرداخته است: «برای عمل جراحی تک و تنها به بیمارستان جدیدالتأسیس شوروی در مشهد مراجعه کردم که آن روزها حسن شهرتی داشت. یک شب پیش از عمل مرا بستری کردند تا کارهای مقدماتی و معاینات لازم انجام بگیرد... جراحی که می‌بایست فردایش مرا عمل کند مردی بود کوتاه قد، با ریش‌های تپلی و چشم‌های نجیب و هوشیار و سیاه‌تر از رنگ آن ریش‌ها، صورتی استخوانی و چهره‌ای حاکی از رنج و سختی کشیدن‌ها، من که از کلاس ششم دبیرستان به تشویق مسیو کورگیان معلم زبان فرانسه به این زبان علاقمند شده و تقریباً مشکل زبان نداشتم. پزشک جراح، پروفیسور چرنیشفسکی، که فرانسه هم می‌دانست به آشنایی مختصر من با زبان‌های روسی و فرانسه اهمیت نداد و به

کمک مترجم با من به گفتگو و سؤال و جواب پرداخت... وقتی پی برد من به جای بی‌هوش شدن با بی‌حسی موضعی مورد عمل قرار بگیرم و حتی اصرار دارم در صورت امکان بدانم و ببینم که چه بر سرم می‌آورد، خوشحال شد و خندید. صبح روز عمل شخصاً به اطاق من آمد و کنار تخت من نشست و مدتی با من حرف زد و شوخی کرد... پروفسور چرنیشفسکی از این که می‌دید می‌تواند با من به فرانسه صحبت کند و من در آن سال‌ها با چنان روحیه‌ای آماده عمل جراحی هستم از من خوشش آمد و با برخوردی دوستانه همان‌طور که کنار تخت من نشسته بود به تقاضای من با حوصله تمام آنچه را از او سؤال کرده بودم روی کاغذ کشید و به من نشان داد که آپاندیس چیست و کجای شکم قرار دارد و او با من چه خواهد کرد... وقتی عمل جراحی با بی‌حسی موضعی تمام شد و من از کش و واکنش‌های مبارزه با درد غرق غرق شده و از حال رفته بودم، پروفسور ملافه را از روی صورتم عقب زد و زائده جراحی شده را که مثل عقرب سیاه جلوه می‌کرد با پنس گرفته و نشان داد و گفت: این همان چیز است که تو می‌خواستی ببینی، ببین، اما دیدنی نیست.» (مجیدفیاض، ۱۳۸۱ ش.)

تخت‌های بیمارستان شوروی مشهد به علت آنکه تازه تأسیس بود معمولاً خالی بود و تعداد بیماران بستری شده در آنجا از تعداد انگشت‌های دست نمی‌گذشت. در ۱۸ مهرماه ۱۳۲۵ بیمارستان شوروی برای استفاده از رادیولوژی از شرکت برق مشهد تقاضای افزایش ولتاژ برق نموده است. (آذری خاکستر و همکاران، ۱۳۹۲ ش.)

ب - اقدامات بهداشتی روس‌ها

۱- جلوگیری از طاعون

در سندی به تاریخ ۱۱ فوریه ۱۹۰۶ تهدید روس‌ها با رویکردی آمرانه جهت انجام اقدامات بهداشتی در مشهد و اعلام آمادگی برای اعزام یک پزشک روسی در کنار پزشکان ایرانی قابل توجه می‌باشد.

«مسیو دوسوموف سارژ دافر دولت روس به من اظهار داشته است که اگر دولت علیه اقدامات مؤکده حفظالصحتی برای جلوگیری بروز طاعون در مشهد به عمل نیاورد، دولت روس مجبور خواهد شد که سرحد خراسان را مسدود کند. بنابراین عقیده من این است که دولت ایران باید در شهرهایی که در سر راه سیستان به مشهد واقعند از قبیل بیرجند و قاین و بجستان و تربت حیدری و همچنین در تربت شیخ جام که سر راه دیگر سیستان به مشهد واقع است چند توقفگاه ترتیب دهد که کاروان‌هایی که از طرف جنوب می‌آیند ملاحظه نموده اشخاص سالم عبور داده شوند و اشخاصی که احتمال مرض در آنها می‌رود توقیف گردند.

برای هر یک از این مواقع یک طبیب و چند نفر سوار و چند سرباز لازم است. از قراری که مسیو دو سوموف اظهار داشت دولت روس حاضر است یک نفر طبیب برای توقیف گاه بیرجند بفرستد. به نظر من قبول این اظهار خیلی خوب است، ولی باید علاوه بر آن چند نفر طبیب ایرانی هم معین کرد که از اهل همان نقاط باشند. اگر حضرت اجل هم در این عقیده با بنده شریک می‌باشند خوب است احکام مؤکده در این باب صادر فرمایند. مراسم اخلاص کیشی مرا قبول فرمایید

دکتر شنیدر» (گنج‌بخش زمانی، ۱۳۸۹ ش.)

۲- اپیدمی تیفوس

پس از وقایع شهریور ۱۳۲۰، با حضور روس‌ها در مشهد اپیدمی تیفوس شهر را دربر می‌گیرد. از جمله مسائلی که موجب می‌شود تا بیماری تیفوس در خراسان و به خصوص شهر مشهد فراگیر شود، عبور آواره‌های لهستانی از برخی شهرهای خراسان و اسکان آن‌ها برای مدتی در شهر مشهد می‌باشد. آواره‌ها از لحاظ معیشتی در سخت‌ترین شرایط زندگی می‌کردند، کمبود غذا و امکانات بهداشتی موجب بیماری‌های در بین آنان شده بود. در سال ۱۹۴۲ کار انتقال آن‌ها به لهستان انجام می‌شود و عده‌ای از آن‌ها که حدود ۷۰۰ نفر اعم از کودکان و زنان بودند، از طریق عشق آباد و مرز باجگیران به ایران منتقل شدند. این گروه در ماه مارس ۱۹۴۲ وارد مشهد شدند و در اطراف مشهد برای مدتی اسکان دادند.

مرحوم دکتر مهدی فضلی‌نژاد (۱۳۸۴ ش.) در بیان خاطراتش با اشاره به حضور مهاجرین لهستانی در شهر مشهد از خدمات ارزنده پزشکی خیر و محبوب یاد می‌کند که به مداوای بیماران مشغول بوده است. «در شهر مشهد ما به یک پدیده جدی برمی‌خوریم که بعد انسانی آن قابل طرح است. ورود آواره‌های لهستانی و اقداماتی که برخی از پزشکان خیر مشهد از جمله دکتر شیخ انجام دادند. آواره‌های لهستانی که به ایران آمدن، رانده شده بودند، دولتی نبود که رواید یا ویزایی به آن‌ها بدهد. این‌ها آمدن در اطراف مشهد سکنی گزیدن، حالا به هر شکل. در مرحله اول این‌ها بیشتر دنبال غذا و سرپناه بودند، ولیکن آن چیزی که ما کنار و گوشه می‌دیدیم همراه با این‌ها فحشا و مسأله الکولیسم رواج زیادی داشت. این موضوع برمی‌گردد به زمستان سال ۱۳۲۲ در حشر و نشر با آن‌ها، مقدار زیادی با خودشان شپش‌های آلوده به انگل تیفوس ما می‌گیم انگل اسپیروکت تیفوس عاملش میکروب نیست منتقل کردند. تیفوس اولین تظاهراتش به صورت مسائل

عصبی، روحی و روانی است. من یادم میاد که مادر ما، شب به شب موهای همه ما رو می‌گشت. و زیر بغل هامون که تخم یا رشک نباشه! تخم‌های شپش‌ها لابه‌لای درزهای لباس‌های ما با اتوکشیدن می‌کشت. بعد سیماب یک ترکیبی از جیوه که به طور کلی همه جا معرفی می‌شد مقداری پیشگیری می‌کرد.

تو مشهد یکی از پزشکان به نام «شیخ حسن خان عاملی» توصیه می‌کرد که از سیماب استفاده کنید. مرگ و میر بالا بود، هر روز تعدادی از خانواده‌ها بودند که بعضی‌ها هم تیفوس گرفته بودند. یادم میاد زمستان سختی بود خانواده‌های ما هم تیفوس گرفته بودن و ما مجبور بودیم بریم سراغ تنها پزشکی که در آن زمان تحصیل کرده بود. دکتر مرتضی شیخ پزشکی که در خدمت مردم بود و غمخوار مریض‌ها، دکتر شیخ تنها پزشکی بود که تو زمستان در خدمت مردم بود با یک دوچرخه شب و روز نمی‌شناخت، مرتب از این محله به آن محله، مرتب از این طرف به آن طرف می‌رفت بر بالین تیفوسی‌ها. آن زمان هنوز پنی‌سیلین نداشتیم، هرچند در سال ۱۹۴۵ در یکی از کشورهای اروپایی فلیمینگ^{۱۵} آن را کشف کرده بود، ولی ما هنوز نداشتیم. دکتر شیخ مطلقاً به کسی نه نمی‌گفت، هر کس مراجعه می‌کرد در باز بود و با آغوش باز می‌پذیرفت. عده‌ای از مردم که با آواره‌ها تماس داشتند بیمار شدند. پزشکان و دانشجویان آموزشگاه عالی بهداشت برای مدتی به نقاط مختلف خراسان رفتند تا با بیماری تیفوس و تب راجعه که تقریباً در اکثر نقاط شیوع پیدا کرده بود به مداوا بیماران بپردازند. علاوه بر این حضور مهاجرین لهستانی در مشهد از بعد اخلاقی هم نتایج سوپی داشت، گسترش فحشا و ازدیاد شپش در شهر مشهد از نتایج ورود آواره‌های لهستانی بود. تعدادی از زنان لهستانی در محل پرورشگاه اطفال (محل فعلی بیمارستان امدادی مشهد) نگهداری می‌شدند.

مؤلف کتاب «مرزداران دامنه کیسمار» حضور لهستانی‌ها به خراسان و اسکان آن‌ها در شهر مرزی باجگیران را چنین توصیف نموده است: «بین سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۲۵، عده‌ای از روسیه به صورت خانوادگی به ایران وارد شدند که به آن‌ها در باجگیران، مهاجر می‌گفتند. در یک نوبت حدود ۲۰۰ نفر از کشور لهستان وارد ایران شدند. این جمعیت چند روزی در باجگیران ماندند و در انبار بزرگ گاراژ علی سنجری چمدان‌ها و ساک‌های خود را گذاشتند که از طرف مأمورین شهربانی از وسایل آن‌ها حفاظت می‌شد، چون جایی برای زندگی چند روزه نداشتند مردم باجگیران نسبت به آن‌ها محبت و مهربانی نمودند. (صادقی باجگیران، ۱۳۸۸ ش.)»

کامران‌پور از رانندگانی که برای روس‌ها کار می‌کرده در ارتباط با انتقال آواره‌های لهستانی، این موضوع را چنین بیان کرده است. «گروهی از آواره‌ها توسط ۱۰ کامیون که در هر کامیون ۲۲ نفر نگهداری می‌شد به شاهرود منتقل شدند. مسیر باجگیران شاهرود دو روزه طی نموده‌اند و ابداً در مشهد توقف نداشته‌اند فقط در سبزوار توقفی کوتاه داشته‌اند. احتمالاً این گروه به اصفهان منتقل می‌شوند.» (کامران‌پور، ۱۳۸۵ ش.)

۲- دارو و مداوای بیماران

بعد از شهریور ۱۳۲۰ روس‌ها در زمینه دارو و مداوای بیماران فعالیت‌های گسترده‌ای انجام داده‌اند. روزنامه اخبار تازه روز در این زمینه می‌نویسد: «اخیراً مقدار زیادی واکسن، مواد ضد عفونی، لوازمات طبی و داروهای متعدد از اتحاد شوروی به ایران وارد و مقامات ارتش سرخ در کلیه بخش‌ها که بیماری‌های واگیر شیوع داشت در مبارزه با این بیماری‌ها به اهالی کمک نموده. تا تاریخ ۱۱ ام ماه

مه، ۱۷۰۶۰ سرم به اهالی تلقیح شده است و به زودی این مقدار تا پنجاههزار خواهد رسید.^{۱۶}

در طی زمستان و بهار سال ۱۹۴۳ در خراسان و سایر نواحی ایران بیماری تیفوئید و تیفوس شیوع پیدا کرده و عده کثیری مبتلا گردیدند. با مساعدت مقامات بهداری شوروی از حدت و شیوع بیماری تا حدی کاسته شد.^{۱۷} طبیبان شوروی متجاوز از شش هزار نفر بیمار از اهالی خراسان را رایگان معاینه نموده‌اند و به ایشان معادل بیش از ۵۰۰۰ تومان دواى مجانی داده شده است. (الهی، ۱۳۸۲ ش.)

۴- پزشکان روسی

با تأسیس بیمارستان ارتش در سال ۱۳۰۱ شمسی در مشهد، دکتر پادگورنی^{۱۸} جراح روسی در آنجا مشغول فعالیت می‌شود. (رامین‌نژاد، ۱۳۹۰ ش.) تعدادی از مهاجران پزشکان متبحری بودند که در تاریخ پزشکی مشهد نقش مهمی ایفا کرده‌اند. دکتر آکاپیوف از پزشکان معروف عشق‌آباد و در معالجات جراحی ماهر و بی‌بدیل بود که یک‌بار در تیر ۱۳۰۲ به مشهد آمده بود، سپس در مشهد پناهنده شد. وی بخش جراحی بیمارستان منتصریه را تأسیس کرد (شاهین‌فر، ۱۳۸۲ ش.) و چند سالی هم به عنوان جراح لشکر شرق خدمت کرده است. به خصوص در ۲۳ اردیبهشت ماه ۱۳۱۳ اسدی نایب‌التولیه آستان قدس رضوی از وزیر امر خارجه درخواست می‌کند تا مقدمات ورود دختر و داماد آکاپیوف به مشهد فراهم شود.^{۱۹} مطب وی در سال ۱۳۱۴ مدتی در عمارت حاجی ابراهیم امین‌اف بود. (نجف‌زاده، ۱۳۹۲ ش.)

بانویی روس به نام دکتر ازگنارزاده^{۲۰} که با یک ایرانی ساکن مشهد ازدواج کرده بود، وی درمانگاهی مجانی را ایجاد و سه روز در هفته به طور داوطلبانه

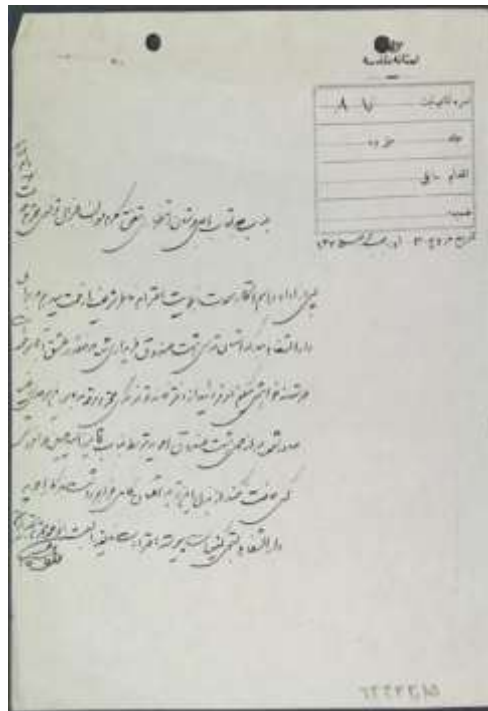
برای خانم‌ها و بچه‌های ایرانی بیمار خدمت می‌کرد. فعالیت‌های این زن، تا سال ۱۳۱۴ که به تنهایی به معاینه، مشاوره و درمان بیماران مشغول بود، ادامه یافت. علاوه بر آن، برای تکمیل راهنمایی‌های خود، درباره چگونگی برقراری ارتباط مادران با کودکانشان و همچنین مراقبت از نوزادان و کودکان، دستورالعمل‌هایی را آماده و در اختیار زنان قرار می‌داد. با این نیت که بتواند ناراحتی معمولی مادران را کاهش دهد. (اتحادیه و همکاران، ۱۳۸۸ ش.)

دکتر شاهپارونیان^{۲۱} نیز یکی دیگر از مهاجران روسی مقیم مشهد بود که مطبش در سال ۱۳۱۹ در اول کوچه دبستان فروغ بود، در ارتباط با تخصص وی نوشته شده «متخصص بیست‌ساله امراض جلدی و مقاربتی» و تا سال ۱۳۲۹ به مدت دو دهه در مشهد طبابت کرد. (نجف‌زاده، ۱۳۹۲ ش.) وی همه نوع امراض جلدی و مقاربتی از قبیل سوزاک، سفلیس، شنکر حاد و مزمن و امراض جلدی از قبیل اگزما، پروریزیس، خارشک، کچلی، سالک و سایر زخم‌های جلدی را با کم‌ترین هزینه مداوا می‌کرد. (شهامت، ۱۳۱۸ ش.) دکتر شاهپارونیان در ۱۶ آبان ۱۳۲۹ درگذشت.^{۲۲} کنسول‌گری انگلستان طی گزارشی در ۳۱ دسامبر ۱۹۲۲ خبر خودکشی یک یهودی روسی به نام استرانکن^{۲۳} که سال‌ها در مشهد دواخانه داشت مخابره نموده است. (میرزاصالح، ۱۳۶۶ ش.) همچنین دکتر فتی‌سوف^{۲۴} از دیگر پزشکان روسی است که به عنوان پزشک عمومی در دوره پهلوی اول در مشهد فعالیت داشته است. (مهدوی دامغانی، ۱۳۷۲ ش.) همچنین گروه سیاح آلمانی از دو بیمارستان مخصوص انگلیسی و روس‌ها در شهر مشهد یاد کرده است (گروته، ۱۳۶۹ ش.) که مراکزی برای آموزش و درمان ایجاد کرده بودند. (هاشمیان، ۱۳۷۹ ش.)

نتیجه‌گیری

منافع اقتصادی روسیه و وجود اتباع مختلف روسی در مشهد موجب شده تا این کشور در زمینه اقدامات بهداشتی و پزشکی در شهر مشهد اقدامات قابل توجهی را انجام دهند. ایجاد درمانگاه و بیمارستان شوروی در مشهد از جمله اقدامات مهم پزشکی روس‌ها بوده است. علاوه بر آن وجود تعدادی از پزشکان مهاجر روسی در مشهد موجب شده تا زمینه‌های و بسترهای گذر از طب سنتی و رویکرد به پزشکی نوین در مشهد فراهم شود. قطعاً رفت و آمدهای پزشکان روسی که تحصیلات دانشگاهی داشته‌اند و افتتاح بیمارستان شوروی که از امکانات و تجهیزات نوینی برخوردار بوده است در روند پزشکی نوین در مشهد بی‌تأثیر نبوده و کمک نموده‌اند تا جامعه مشهد از مزایای پزشکی نوین بهره‌مند شود.

سند شماره ۱: درخواست از کنسول‌گری روسیه جهت تسریع در ورود هشت صندوق از داروهای خریداری شده

بررسی عملکرد اتباع روسیه در زمینه پزشکی نوین در مشهد

سند شماره ۲

پی‌نوشت‌ها

۱. Vlassef
۲. Curzon George
۳. M.Decllm
۴. Vox
۵. مدیریت اسناد، شماره: ۶۳۴۴۳/۱۶
۶. مدیریت اسناد، شماره: ۶۳۴۴۳/۱۵
۷. مدیریت اسناد، شماره: ۶۳۰۷۳/۲۵
۸. مدیریت اسناد، شماره: ۶۳۰۷۳/۳۳
۹. مدیریت اسناد، شماره: ۶۴۱۱۸/۴
۱۰. مدیریت اسناد، شماره: ۱۰۳۶۹۳
۱۱. Matvyf
۱۲. Afanasyva
۱۳. نامه پزشکان، شماره ۱۸ و ۱۹، ص ۳۰
۱۴. طوس، شماره ۱۳۴۱، ص ۴
۱۵. Fleming
۱۶. اخبار تازه روز، ۱۳۲۲/۳/۱۶
۱۷. اخبار تازه روز، ۱۳۲۲/۴/۱۳
۱۸. Padgvrnv
۱۹. مدیریت اسناد آستان قدس رضوی، ۹۹۲۸۹/۱
۲۰. Ezgenarzadeh
۲۱. Shahparvnyan
۲۲. خراسان، شماره ۳۲۸۵، ص ۸
۲۳. Stronken
۲۴. Fetissof

فهرست منابع

- اتحادیه، م. ملک‌زاده، ا. (۱۳۸۸ ش.). بهداشت و اقدامات خیریه بهداشتی در دوره رضاشاه. *تاریخ اسلام و ایران*. شماره سوم، ص ۶.
- آذری خاکستر، غ-ر. خانی‌زاده، م. (۱۳۹۲ ش.). اسناد فروش برق مشهد به ارتش سرخ و امتناع دولت روسیه از پرداخت مالیات. *پیام بهارستان*. دوره دوم، سال پنجم، شماره نوزدهم، ص ۳۷۹.
- آرشیو تاریخ شفاهی مدیریت اسناد آستان قدس رضوی، مصاحبه با احمد عباسی، ۱۳۸۸/۱۲/۱۹.
- آرشیو تاریخ شفاهی مدیریت اسناد آستان قدس رضوی، مصاحبه با دکتر مهدی فضلی‌نژاد، ۱۳۸۴/۵/۹.
- آرشیو تاریخ شفاهی مدیریت اسناد آستان قدس رضوی، مصاحبه با محمد زمردی، ۱۳۸۹/۱/۲۲.
- آرشیو تاریخ شفاهی مدیریت اسناد آستان قدس رضوی، مصاحبه با محمدمهدی باروچی، ۱۳۸۹/۱/۲۵.
- آرشیو تاریخ شفاهی مدیریت اسناد و مطبوعات آستان قدس رضوی، مصاحبه با حبیب‌اله کامران‌پور، ۱۳۸۵/۱۲/۸.
- اسناد موجود در مدیریت اسناد و مطبوعات آستان قدس رضوی.
- الهی، ح. (۱۳۸۲ ش.). *احزاب و سازمان‌های سیاسی در خراسان (در سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲)*. مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد، ص ۱۶۴.
- بهشتی‌سرشت، م. محمدپور، م. یوسفی، غ-ر. (۱۳۹۲ ش.). تبعات اجتماعی اسکان مهاجران لهستانی در ایران، طی جنگ جهانی دوم بر پایه اسناد. *گنجینه اسناد*. سال بیست و سوم، شماره چهل و نهم و پنجاهم، ص ۴۰.
- خادمیان، ک. (۱۳۸۰ ش.). *فرهنگ جغرافیایی ایران خراسان*. مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی، ص ۹۶۶.
- رامین‌نژاد، ر. (۱۳۹۰ ش.). *تاریخ لشکر خراسان (از دوره صفویه تا انقلاب اسلامی)*. مشهد: آهنگ قلم، جلد اول، ص ۱۶۰.
- رایت، س. (۱۳۸۳ ش.). *انگلیسیان در ایران*. مترجم غلامحسین صدیقی افشار. تهران: اختران، ص ۱۱۷.

رمضانی، ح-ر. (۱۳۸۵ ش.). کنسول‌گری‌های خارجی در خراسان: نگاهی به فعالیت‌های کنسول‌گری‌های خارجی در خراسان در سال‌های ۱۳۲۰-۱۳۲۰. *زمانه*. سال پنجم، شماره چهل و سوم، ص ۳۰.

روزنامه اخبار تازه روز، دوشنبه ۱۶ خرداد ۱۳۲۲ مطابق با ۷ ژوئن ۱۹۴۲.

روزنامه آفتاب شرق، یکشنبه ۱۳۲۵/۱۱/۶.

روزنامه خراسان، شماره ۳۲۸۵، سال دوازدهم.

روزنامه شهامت، دوشنبه ۱۳۱۸/۱۱/۸.

روزنامه طوس، شماره ۱۳۴۱.

شاهدی، م. (۱۳۸۱ ش.). *تاریخ بانگ استقرای روسی در ایران: نگاهی گذرا به روند همکاری‌های بانکی ایران و روس*. تهران: وزارت امور خارجه، صص ۱۲۳ و ۸۵۸.

شاهین‌فر، م. (۱۳۸۲ ش.). *خاطرات پزشکی در مشهد*. مشهد: سنبله، ص ۸۵.

صادقی باجگیران، هـ (۱۳۸۸ ش.). *مرزداران دامنه کیسمار (روایتی از کردهای شمال خراسان)*. مشهد: *واسع*، ص ۵۹۵.

طاهرنیا، ب. (۱۳۷۶ ش.). *مشهد از نگاه سیاحان از ۱۶۰۰ تا ۱۹۱۴ میلادی*. با تکیه بر منابع ترجمه‌شده به فارسی، مشهد: آستان قدس رضوی، ص ۲۰۵.

قاضیها، ف. (۱۳۸۰ ش.). *اسناد روابط ایران و روسیه از دوره ناصرالدین‌شاه تا سقوط قاجاریه ۱۳۴۴-۱۲۶۷ قمری*. تهران: وزارت امور خارجه، ص ۳۰۵.

کرزن، ج-ن. (۱۳۷۳ ش.). *ایران و قضیه ایران*. ترجمه غلامعلی وحید مازندرانی. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، ص ۲۳۷.

گروته، هـ (۱۳۶۹ ش.). *سفرنامه گروته*. ترجمه مجید جلیلود رضایی. تهران: مرکز، ص ۳۲۳.

----- (۱۳۲۵ ش.). *گشایش بیمارستان شوروی در مشهد*، نامه پزشکان، شماره ۱۸ و ۱۹.

گنج‌بخش زمانی، م. (۱۳۸۶ ش.). استفاده ابزاری انگلستان و روسیه از توسعه پزشکی و بهداشتی در ایران دوره قاجاریه برای بسط نفوذ سیاسی و اقتصادی. *فصلنامه تاریخ پزشکی*. سال دوم، شماره چهارم، ص ۱۸۲.

لنزوسکی، ج. (۱۳۵۳ ش.). رقابت روسیه و غرب در ایران. ترجمه اسماعیل رایین. تهران: جاویدان، ص ۲۱۷.

متولی حقیقی، ی. (۱۳۹۰ ش.). نارضایتی مردم از تأسیس کنسول‌گری‌های روسیه و انگلیس در مشهد دوره ناصری خراسان. *روزنامه خراسان*. ص ۶.

مجیدفیاض، ع-م. (۱۳۸۱ ش.). *از باغ قصر تا قصر آرزوها (خاطرات سیاسی یک عضو سابق حزب توده)*. تهران: کویر، صص ۷-۱۲۵.

مرادی، م. صاحبکاران، م. (۹۱-۱۳۹۰ ش.). کنسول‌گری بریتانیا در خراسان و نقش آن در گسترش نفوذ انگلیسی‌ها در جنوب شرق ایران. *فصلنامه مطالعات فرهنگی اجتماعی خراسان*. شماره بیست و دوم و بیست و سوم، ص ۱۱۹.

مصاحبه با پای‌بست، ۱۳۸۸/۶/۴.

مهدوی دامغانی، ا. (۱۳۷۲ ش.). نامه‌ای از مرحوم دکتر غنی به استاد و پیر معظم و شیخش در مشهد. *ایران‌شناسی*. شماره بیستم، ص ۷۴۲.

میرزاصالح، غ-ح. (۱۳۶۶ ش.). جنیش کلنل محمدتقی‌خان پسبان بنابر گزارش‌های کنسول‌گری انگلیس در مشهد. تهران: نشر تاریخ ایران، ص ۱۲۷.

نجف‌زاده، ع. (۱۳۹۲ ش.). *گروه‌های مهاجر به مشهد از صفویه تاکنون*. مشهد: مرکز پژوهش‌های شورای اسلامی شهر مشهد، ص ۴۶.

نجف‌زاده، ع. (۱۳۹۲ ش.). مهاجران روسی در فریمان. *ماه تاریخ و جغرافیا*. شماره صد و هشتاد و ششم، ص ۱۹.

نجف‌زاده، ع. خلیفه، م. (۱۳۸۹ ش.). تأسیس شهرداری ترکیه در مشهد و نقش محمد سامی بیک در اتحاد سه‌گانه ایران - ترکیه و افغانستان. مجله تاریخ ایران. ص ۱۳۸.

هاشمیان، ا. (۱۳۷۹ ش.). تحولات فرهنگی ایران در دوره قاجاریه و مدرسه دارالفنون. تهران: مؤسسه جغرافیایی و کارتوگرافی سحاب، ص ۳۰۱.

یادداشت شناسه مؤلفان

یوسف متولی حقیقی: استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد بجنورد، بجنورد، ایران.

غلامرضا آذری خاکستر: کارشناس ارشد تاریخ و تمدن ملل اسلامی، مشهد، ایران. (نویسنده مسؤول)

پست الکترونیک: azari222002@yahoo.com

**Study Russian performance in the health services in Mashhad
(1889-1945)**

*Yousef.Motavalli Haghighi
Gholamreza.Azari Khakestar*

Abstract

With the opening of Russian consulate in Mashhad, they began to pay attention to health issues in their areas. Mashhad, due to the strategic location and the presence of Russian made a particular position. At the same time creating the right conditions for the transition from traditional medicine by new health centers in Mashhad. Russian health services have had two fields: health and medical care. First, the building of hospitals, establishment of pharmacy and medicine. Second preventing of plague and typhus diseases and Russian doctors actions.

This article has been focused on medical services of Russian and as well as innovative medical field in Mashhad.

Keywords

Russia, Consulates, Hospitals, Doctors, Mashhad